

Ontologija

NIHILIZMAS IR NAUJIEJI REALIZMAI *

Rita Šerpytytė

Vilniaus universiteto

Religijos studijų ir tyrimų centras

Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius

El. paštas: rita.serpytyte@rstc.vu.lt

Straipsnyje svarstomas šiuolaikinėje filosofijoje atsinaujinęs ginčas „apie tikrovę / realybę“. Šis ginčas pristatomas analizuojant vieno ryškiausių jo iniciatorių – vadinamojo naujojo realizmo atstovo Maurizio Ferrario poziciją. Ferrario „realistinio“ palinkimo ištakos atpažįstamos iš Nietzsche's frazės „Nėra faktų, tik tai interpretacijos“ savito traktavimo. Straipsnyje atskleidžiama, kad su šios frazės permąstymu Ferrario filosofijoje sietina ir modernybės / postmoderno kritika, ir naujojo realizmo pozicijoje išryškėjanti realybės samprata. Parodomas naujojo realizmo perspektyvoje atsiskleidžiantis modernybės / postmoderno santykis, svarstomas postmodernistinis tikrovės / realybės praradimas, kurį fiksuoja tikrovės „virgoletizacija“. Keliamas klausimas, ką reiškia realybę „imti į kabutes“. Tačiau sykiu aptariant Ferrario mokytojo ir oponento Vattimo poziciją, klausama – „kam reikalinga, kam tarnauja tiesa be kabučių?“ Vattimo ontologinės hermeneutikos persektyvoje išskylanti interpretacinė realybės/tikrovės samprata straipsnyje parodoma kaip alternatyva Ferrario naujojo realizmo požiūriui. Kita vertus, atskleidžiamas Ferrario realybės sampratos giminingumas Kanto ir Fichte's kritiko Jacobi realistinėms sveiko proto nuostatomis bei jos santykis su nihilizmu.

Pagrindiniai žodžiai: *realybė, interpretacija, postmodernizmas, ėmimas į kabutes, nihilizmas.*

Prieš kokius penkiolika, o gal net dvidešimt metų šiuolaikinis italų filosofas, Gianni Vattimo mokinys, – vienas garsiausių mokinių, – Jacques'o Derrida bendražygis ir draugas Maurizio Ferraris, oponuodamas besąlygiškam hermeneutiniam požiūriui, viename iš savo tekstų pateikė tokį „argumentą“:

„Paimkime frazę ‘Nėra faktų, tik interpretacijos’. Ji tikrai mums kažką sako, bet

tai, ką ji skelbia, atrodo lyg būtų sakoma ‘Nėra vien faktų, bet *taip pat ir* interpretacijos’. Dabar pabandykime pakeisti *faktai* (it. *fatti* – R. Š.) į *katinai* (it. *gatti* – R. Š.). Frazė ‘Nėra vien katinų, bet *taip pat ir* interpretacijos’ dar atrodo protinga / pagrįsta, tačiau frazei ‘Nėra katinų, tik interpretacijos’ sunkiai galėtų pritarti net pati radikaliausia hermeneutika“ (Ferraris 1998: 129).

Minėtos frazės „interpretacijos“ įvairios variacijos buvo ne kartą atkartotos. Tiesą sakant, net nežinau, ar ten, kur perskaičiau radikalųjį Ferraris variantą, ir buvo tasai pirmas kartas, kai ši nyčiškoji frazė buvo *taip*

* Straipsnis parengtas pagal projekte „Religija ir kultūra: šiuolaikinio pasaulio iššūkiai tapatumui“ atliktą tyrimą, finansuotą Lietuvos mokslo tarybos (sutarties nr. VAT-13/2010).

ištarta. O perskaičiau tai knygoje *Diritto, giustizia e interpretazione (Teisė, teisingumas ir interpretacija)* (1998), kurią sudarė J. Derrida ir G. Vattimo. Ferrario tekstas taip ir vadinosi – „Nėra katinų, tik interpretacijos“, ir kadangi buvo kalbama apie teisės sritį, kur *sprendinys* virsta *nuosprendžiu*, kur logikos sfera gravituoja į baudžiamosios teisės santykių sritį, teiginys, kad nėra katinų, o (vien) interpretacijos, skambėjo ironiškai ir gal net juokingai. Pavyzdžiui, uošvis ir marti įstatymo vardu buvo areštuoti dėl incesto. Antropologas paaiškino, kad taip ir turėję būti, bet ne dėl moralinių ar juridinių dalykų, tačiau dėl paties incesto. Nes incestas priklausantis visuomenės draudimams. Tačiau jeigu tėvas ir sūnus skirtingu ar net tuo pačiu metu turėtų tą pačią meilužę, tai nebūtų jokio motyvo juos areštuoti ar pradėti procesą (nes apeliavimas į incesto tabu būtų visiškai beprasmis) (Ferraris 1998: 129–130). Taigi – teisės sritis neapsieina be *faktu*. Tik tiek, kad čia „faktais“ iš esmės laikomos juridinės normos, ir yra visuomenių, kur tokių draudimų, kaip minėtasis incesto tabu, nebuvo paisoma (pavyzdžiui, tarp faraonų). Kad ir kaip traktuotume „faktus“ („katinus“), atrodytų, kad Ferrario požiūris neturėtų pranokti hermeneutikos galimybių aptarimo ir hermeneutikos problemų svarstymo rėmų.

Tačiau štai paskutinėje savo knygoje *Manifesto del nuovo realismo (Naujojo realizmo manifestas)* (2012) Ferraris paskelbia, kad Nietzsche's kritikos modernybės mąstymo atžvilgiu reikia ieškoti ne tiek frazėje „Dievas mirė“, kiek frazėje „Nėra faktų, tik interpretacijos“ (Ferraris 2012: 4), o visą savo paties atliekamą postmoderno kritiką jis kaip tik ir sutelkia tos jau ne syki

čia kartotos frazės ironiško permąstymo taikiklyje.

Tad sykiu su besitešiančia šios frazės kritika, nesiliaujančiu jos ironizavimu formuojasi aštri ar net arši postmodernybės filosofijos kritika ir užgimsta tai, ką pats Ferraris įvardija esant „naujuoju realizmu“.

Nes juk drauge su *faktu* (*katinu*) išnykimu, buvo pradanginta ir realybė. Parašiau šį sakinį be kabučių, išsiversdama (šiaip taip) kursyvu, o taip norėjosi ir *faktus*, ir *katinus*, o svarbiausia – *realybę* „imti į kabutes“. Tačiau ar taip nebūtų „nuslysta“ nuo esminės Ferrario intencijos? Juk jam *faktai* nėra „faktai“, ir tai „paliudija“ jų pakeičiamumas *katinais*. O štai kabučių įėjimą į filosofinę apyvartą kaip tik ir ženklina ne kas kita kaip *postmodernas* – „būvis“ arba „sąlygos“, kai „realybė tampa „realybe“, tiesa – „tiesa“, objektyvumas – „objektyvumu“, teisingumas – „teisingumu“, lytis – „lytimi“ etc.“ (Ferraris 2012: 8). Pasaulio virgoletizaciją (kabutizaciją) Ferraris (sykiu su Rorty) laiko esminiu postmoderno mąstymą išreiškiančiu bruožu. Tačiau – kas yra *kabutės*, arba, tiksliau, ką reiškia ką nors „imti į kabutes“? Savo tipografiniu variantu kabutės yra toks distancijos įgijimas, kuris gali manifestuoti arba leksinį supanašėjimą, arba sumenkiniimą, arba citavimą, arba parazitizmą (Rorty 1991). Sykiu tai reiškia pripažinimą, kad turime reikalą su kitų sukonstruota tikrove (realybe), o mums, apsiginklavusiems kabutėmis ir tuo įsivilkusiems į dekonstruktorių rūbą, telieka ironizuoti manant, kad tuo ir baigiasi mūsų darbas.

Šia prasme virgoletizacija yra judesys, kažkuo panašus į Husserlio *epoché*, į sprendinio suspendavimą, į analizuojamų

objektų ėmimą į skliaustus, kad juos būtų galima užčiuopti jų grynojoje fenomenų dimensijoje. Kitaip tariant, esama panašumo tarp to, ką daro postmodernioji filosofija, ir to, ką darė ir tebedaro fenomenologija. Tačiau vis dėlto tarp „ėmimo į kabutes“ ir „ėmimo į skliaustus“ esama ir esminio skirtumo. Tai gana skirtingos strategijos, nors jų abiejų akiratyje tam tikras *santykis* su tikrove (realybe). Kokį skirtumą čia išvelgia Ferraris? Jis pastebi, kad tai, kas Husserliui buvo tiesiog tam tikras filosofijos praktikavimas, postmoderne tampa kažkuo, kas galėtų būti įvardyta politinio korektiškumo protokolu, „kuriuo pareiškama, kad jeigu bus mėginama nuimti kabutes, tai bus pradėtas praktikuoti nepriimtinos prievartos ar vaikiško naivumo aktas, pretenduojantis realybe, tikrove laikyti tai, kas geriausiai atveju yra „realu“ (žr. Ferraris 2012: 9).

Tačiau, matyt, svarbiausia Ferrario pozicijoje yra tai, kad tokią realybės reabilitaciją jis ima sieti su savita postmodernybės kritika. *Naujojo realizmo* „poreikis“ Ferrariui yra daugiausia nulemtas tam tikrų pastarojo amžiaus socialinių kataklizmų. Kad ir kaip naiviai tai skambėtų filosofijoje, tačiau Ferrariui, kaip ir daugeliui šių laikų mąstytojų, rūpi atrasti kontrargumentus idėjai, kad realybė esanti socialiai sukonstruota ir pasiduodanti manipuliavimui. Realūs poreikiai, realūs gyvenimai, pagaliau, realios mirtys yra tai, kas nesileidžia būti redukuojama iki interpretacijų ir ima reikalauti savo teisių. Tačiau filosofiniam tokio požiūrio įprasminimui bei naujam įteisinimui Ferrariui reikia ne naujos *realybės teorijos*, tuo labiau, kaip jis pats pastebi, ne *naujos* realybės teorijos, o veikiau kriterijų arba būdo atskirti, kas yra gamtiška, natūralu, o kas – kultūriška,

sukonstruota. Tokio požiūrio realizacijai postmoderno permąstymas, tam tikra pakankamai savita postmoderno kritika yra svarbi būtina prielaida. Tačiau – ne daugiau.

Taigi, nors Ferraris ir pripažįsta, jog postmodernybė turi senas, netgi antikines šaknis, vis dėlto jis nepalauja tvirtinės, kad postmoderno problema „glūdinti“ modernybėje, Kanto kopernikiškame perversme, kuriuo žmogus buvo įkurdintas visatos centre kaip „fabrikuojantis“ pasaulius pasitelkdamas sąvokas, conceptus. Šia prasme postmodernas netapo moderno paskelbimu filosofine atgyvena. Jis tapo kultūrinio posūkio išdava, posūkio, kuris daug kur sutampa su modernybe¹. Ferrariui pirmiausia tai reiškia sutapimą vienu svarbiausiu atžvilgiu – konceptualių schemų viršenybės išorinio pasaulio atžvilgiu. Tai ir paaiškina

¹ Šiuo atžvilgiu postmodernizmo kritiko ir buvusio postmodernisto Ferraris pozicija apskritai sutampa su programinio postmodernisto Vattimo pozicija, kurią jis yra išsamiai išdėstęs savo „opus magnum“ *Modernybės pabaiga* (1985) bei atkartojęs ir kai kuriuose vėlesniuose savo tekstuose. Kokia Vattimo yra postmodernaus būvio filosofinė prasmė? Plėtodamas tą iš esmės liotarišką postmoderno idėją, Vattimo ne tik aptaria tai, ką postmodernus būvis reiškia filosofijoje, bet ir pabrėžia principinę pačios modernybės idėjos postmodernistinę „kilnę“. Iš postmodernizmo perspektyvos imama manyti, kad pati modernybės „kritika“ turi savo ribas, – ji negali būti paremta *pažangos* idėja, kurios „esmė“ glūdi to, kas nauja, priešstatyme tam, kas sena, tačiau – kaip to, kas gera, tikra, teisinga tam, kas bloga, netikra, neteisinga. Vattimo modernybės įveika realizuojasi ne kaip pažangos idėjos įgyvendinimas, ne kaip modernaus būvio „atmetimas“, „paneigimas“ laikant jį „neteisingu“, tačiau kaip tam tikras jo išgyvenimas, kaip „ligos įveikimas“ ja persergant. Šis procesas yra tebevykstantis. Tad, anot Vattimo, „gyvename nepasibaigusio modernaus būvio sąlygomis“. (Žr. Vattimo 1985: 9–21; 172–189). Tačiau šitaip pripažindamas modernybės/postmoderno „struktūrinį“ susietumą, Vattimo toli gražu nelinkęs akcentuoti konstruojančiojo judesio (kuris implikuoja ir dekonstrukciją) bei konceptualių schemų viršenybės pasaulio atžvilgiu – to, ką kaip modernybės ir postmoderno principinę sąsają teigia Ferraris.

perėjimą prie kabučių, kaip to, kas leidžia įgyti ir fiksuoti distanciją: mes nebeturime ką daryti su *daiktais savaime*, bet visada turime reikalą su įtarpintais, iškreiptais, netiesioginiais fenomenais, taigi – tokiais, kuriuos galima paimti į kabutes.

Taigi, „ėmimas į kabutes“, o gal *ėmimas į kabutes* ir įtvirtina postmodernistinį judesį – principinį atsisakymą galėti „turėti reikalą“ su realybe / tikrove / daiktais savaime (vėl norisi visas tas sąvokas įkelti tarp kabučių). Gal ir Kanto kaltė, kad fenomeniškoji tikrovė / realybė virsta „tikrove“ / „realybe“. Tačiau būtent postmoderno nuopelnas, kad visos kalbos apie prieigą prie *tikrovės/realybės* yra laikomos daugiau nei naiviomis, nes pastaroji yra virtusi tiesiog „tikrove“ / „realybe“. Tad postmodernizmas yra „ėmimas į kabutes“. Judesys, kuris pradangina *katiniškąją*, fakto tikrovę interpretacijos, begalinės, nepabaigiamos interpretacijos labui. Tačiau ar tikrai „ėmimas į kabutes“ fiksuoja esmingiausią postmoderno judesį ir iš esmės jam priklauso?

Kiek užbėgdami sau už akių, atskleiskime naujausios Vattimo knygos *Della realtà (Apie tikrovę)* (2012) puslapius. Vattimo, be kita ko, čia kalba apie „kabučius“, *quotation marks*, svarbą. Kalba, prisimindamas Tarskio paradoksą, Nietzsche ir Derrida, Richardo Rorty diskusiją su Pascal Engel, taip pat Rorty, interpretuojantį žinomą Tarskio ištarą. Tarskio principas, atstovaujantis semantinei tiesos teorijai ir nusakantis teisingumo sąlygas, kaip žinia, kalba ne apie teiginių, o apie sakinių teisingumą. Tarskio manymu, tiesos sąvoka yra prasminga ne teiginio atitikties tikrovei prasme, – tiesos sąvoka prasminga tik kurios nors kalbos atžvilgiu.

Frazė „Lyja“ yra teisinga tada ir tik tada, jeigu lyja. Arba formalizuota išraiška: „p“ teisinga tada ir tik tada, jei p (Tarski 1944).

Taigi, faktai yra priklausomi ne tik nuo sąvokų, bet ir nuo kalbos, kurioje jie „funkcionuoja“.

Ką tik nusakytos Tarskio „taisyklės“ tam tikras paradoksulumas santykio su tikrove / realybe požiūriu buvo pastebėtas daugelio postmodernistų, tačiau aštriausiai klausimą iškelė, ko gero, Rorty: ar iš tikrųjų antroji p yra anapus kabučių? Kas tai sako? Komentuodamas Rorty poziciją, Vattimo pastebi: „Norint atsakyti į šį klausimą, reikia dargi ir ypač apsibrėžti su atsakymu į klausimą apie principo naudingumą ir nenaudingumą. Tai, kad p yra anapus kabučių, sako, teigia, tvirtina kažkas, kam reikia, kad taip būtų sakoma. Taigi, ir šitas kažkieno tvirtinimas / teiginys turi būti imamas į kabutes. Priežastis, kuri paprastai pateikiama priimant tai, kad antroji p esanti anapus kabučių, yra ta, jog kitaip didelė dalis mūsų kalbų / diskursų apie tai, kas tikra, teisinga, pateisinami ir nepateisinami teiginiai, mūsų elgsenos, politinių ir etinių sprendimų racionalumas ir iracionalumas būtų tušti – jie, savo ruožtu, neturėtų jokios prasmės. Kiekvieną kartą, kai oponuojame kokiam nors tezei, kuria teigiame ką nors prieštaraudami kažkam kitam, naudojame distinkciją tarp „p“ ir p. Argumentas Tarskio principo naudai yra, taigi, tai, kad turime tokio principo poreikį. Bet vėlgi – kas turi tokį poreikį? Tačiau ypač pabrėžtina, kad toks argumentas, prieštaraujantis pragmatisto Rorty „reliatyvizmui“, yra prieštaringas savyje. Tarskio tezė turėtų būti priimta tikrai todėl, kad yra teisinga, bet ne todėl, kad pasakyta kieno nors ar kam

nors – specifiniam klausytojui, tam bendros patirties „mes“, kuris čia iššaukiamas, kad pademonstruotų mums savo galiojimą“ (Vattimo 2012: 101).

Taigi, Vattimo mano, kad mes drauge su Rorty bandydami pripažinti abejotinu manymą, jog antroji p esanti anapus kabučių, patys patenkame į savo spąstus – patenkame į ratą tokių klausimų, kurių neįmanoma atsakyti. O jų išvengti įmanoma esą tik atsisakant klausimo „kas tai sako?“

Tačiau kaip tai įmanoma?

Vattimo, mėgindamas sugrąžinti mus prie „ištakų“, t. y. prie Nietzsche's, turi tokio kelio nuorodą. Jam atrodo, kad klausimas čia yra tas, kurį dar Nietzsche yra išsprendęs parašydamas, jog „nėra faktų, tiktai interpretacijos. Ir tai taip pat yra interpretacija“. Vattimo pastebi, kad netgi tasai, kuris rekomenduoja priimti Tarskio tezę, iš esmės tvirtina tai, kad be tos tezės negalime apsieiti, jeigu norime paaiškinti ne ką kita, o mūsų bendrą patirtį. Bet mūsų bendra patirtis yra interpretacija. Taigi, to, kas galėtų būti palaikyta tiesiog faktais, nėra. Tai yra – nėra *faktų*, kurie nebūtų *priimti, patirti, pripažinti* kieno nors kaip tokie.

Taigi ar iš kiekvieno teiginio, tvirtinimo „reikalauti“ jo interpretatyvumo, o ne faktiškumo reikštų manyti, kad nėra daiktų, jeigu mes jų neišrandame? Arba – kad tvarka, kuria tie daiktai iškyla, pasirodo, yra daugiau ar mažiau arbitraliai mūsų nustatyta tvarka? Čia vėl tektų grįžti prie Kanto. Vattimo akcentuoja Kanto poziciją – apie daiktus savyje nežinome nieko, išskyrus tai, kad jie mums fenomenišškai pasirodo mūsų patirties *a priori* lauke. Tad „jeigu mes sakome, kad skirtumas tarp teisinga ir neteisinga, tikra ir netikra visada yra skirtumas tarp

daugiau ar mažiau priimamų, pripažįstamų interpretacijų, mes darome iš esmės tą pačią (kaip Kantas – R. Š.) distinkciją: ir neturime poreikio įsivaizduoti faktą, kuris „būtų“ anapus bet kokio žmogiško perskaitymo“ (Vattimo 2012: 102).

Taigi, Vattimo klausimas radikaliai kan-dus – kas nepatenkintas tokiu sprendimu? Kam reikalinga, kam tarnauja „tiesa“ be kabučių?

Klausimas tam tikra prasme yra re-torinis. Akivaizdu, kad Vattimo ne tik patvirtina Ferrario postmodernui priskirtą „diagnozę“ – derealizacijos negaliją, „ligą“, kurios vienas iš simptomų yra „virgoletizacija“, tačiau sykiu dargi atskleidžia, kad ši „kabutizacija“ numatyta ir išreikšta jau Nietzsche's frazėje „nėra faktų, tiktai interpretacijos. Ir šitai yra interpretacija.“ Tad Vattimo „ėmimo į kabutes“ veiksmas yra judesio interpretatyvumo fiksacija. Tuo tarpu Ferraris, prieštaraudamas interpretacijos „totalumui“, „ėmimo į kabutes“ veiksmą mato kaip ydingą nutolinimą nuo faktų, *katinų* – nuo realybės be kabučių. Tad kalbama apie „tą patį“ „ėmimo į kabutes“ „faktą“, skiriasi tik jo „interpretacija“.

Grįžtant prie Ferrario pozicijos, tenka pastebėti, kad „virgoletizacija“ jam neiš-semia postmodernizmo paklydimų ir nėra vienintelis dėmesio ir aptarimo reikalaujan-tis jo bruožas. Tai kas, Ferrario manymu, postmodernizmą išskiria iš kitų „izmų“, yra jo programiškai *parazitinis* judesys. „Mene esama pagarbos verto tradicinio kūrinio, o tu jam pripaišai ūsus arba paimi pisuarą arba dribsnių dėžutę ir padarai poliruotą puodą paaiškindamas, kad tai yra meno kūrinys. O filosofijoje imi Platoną ir sakai, kad buvo antifeministas, arba paimi televizijos serialą

ir sakai, kad čia yra daugiau filosofijos negu Schopenhaueryje. Apskritai tariant, [...] paaiškini, kad filosofija mirė ir kad geriausia hipotezė, galinti iškilti tokio tipo pokalbyje arba tokios rūšies rašte, yra ta, kuri neturi nieko bendra su tiesa ar progresu“ (Ferraris 2012: 11).

Tačiau nesunku pastebėti, jog šitaip samprotaudamas Ferraris iš tiesų nedaro nieko kita, kaip kad verčia karikatūra tezę „Nėra faktų, tiktai interpretacijos“. Taigi, grįžta prie tų pačių kabučių. Arba – pridursiu – kad kova su ta fraze iš tiesų yra kontrargumentų ieškojimas prieš „silpnąjį mąstymą“ ir už „naująjį realizmą“.

„Gatto“ – „katinas“ gal ir neblogas kontrargumentas *prieš* hermeneutinį radikalumą, bet ar pakankamas *už* realybę? Taigi – dar sykį prieš Kantą. *Goodbye Kant!* – būtent taip ir vadinosi viena iš Ferrario knygų, kurią dar galėtume laikyti įžangine (į *naująjį realizmą*). Tad ką sykiu su šia *katiniška realybe* arba daugiau nei ji skelbia *naujasis realizmas*?

Atsakymo toliau pabandyčiau ieškoti aptardama, viena vertus, tai, kaip mato savo strategiją Ferraris šalia kitų šiuolaikinės filosofijos bandymų, kuriuos pavadinau *naujaisiais realizmais* (vartodama daugiskaitą). Kita vertus – mėgindama išryškinti Ferrario naujojo realizmo poziciją jo santykiuose su nihilizmo problema. Tačiau būtent šioje perspektyvoje ir kelsiu klausimą – ar šis žygis prieš Kantą nėra Jacobi pozicijos at(si)kartojimas – taip pat ir nihilizmo skelbimo požįriū.

Akivaizdu, kad Ferraris įsilieja į tą pačią tėkmę šiuolaikinėje filosofijoje, kuri iškėlė į paviršių vadinamojo *spekuliatyviojo realizmo* autorius. Jis nesišalina šios kaimynystės ar net giminytės. Pasak Ferrario,

tai, ką jis vadina „naujuoju realizmu“, yra bendras vardas pavadinti tai transformacijai, kurią patiria šiuolaikinė filosofija – ta, kuri išgyvena daugybės dalykų saulėlydį, sumenkimą. Pirmiausia – tai lingvistinio posūkio pabaiga. Ir kur kas ženklesnis tų filosofų realistinis palinkimas, palinkimas prie realybės / tikrovės, kurie „nors ir neprišildami prie postmodernistinių pozicijų, buvo jautresni (nei pastaruoju metu) konstrukcionistinėms pozicijoms, konceptualių schemų modeliuojančiam vaidmeniui patirties atžvilgiu“ (Ferraris 2012: 27). Ferraris pirmiausia turi galvoje Hilary Putnam ir jo perėjimą nuo „vidinio realizmo“ prie „sveiko proto realizmo“. Arba – tuos, kurie permastė, pervertino patirties argumentus konceptualių schemų atžvilgiu, pavyzdžiui, Umberto Eco. Jauniausios filosofų kartos atstovaujama ir plėtojama vadinamąjį spekuliatyvųjį realizmą Ferraris taip pat sieja su lingvistinio posūkio pabaiga.

Tačiau, pasak jo, minėtą transformaciją išreiškiantis „naujasis realizmas“ yra susijęs ne vien su lingvistinio posūkio pabaiga, bet ir su posūkiu arba sugrįžimu prie percepcijos, arba prie patirties, tradiciškai apleistos, ignoruotos ar net neigtos filosofinio transcendentalizmo, kuris savo kulminaciją pasiekė postmodernizme. Reikšmingas yra faktas, kad vėl grįžome prie to, kad estetiką ėmėme laikyti nebe iliuzijos filosofija, o percepcijos filosofija. Ir tai atvėrė galimybę naujai disponuoti išoriniu pasauliu, realybe, kuri peržengia, pranoksta konceptualias schemas ir kuri nuo jų yra nepriklausoma. Būtent šis „posūkis“ sugrąžina mus prie „žinojimo“, kad vien refleksijos galia / jėga pakoreguoti optines iliuzijas ar pakeisti mus supančių objektų spalvas nėra įmanoma.

Trečiąjį svarbų realistinės transformacijos elementą Ferraris vadina ontologiniu posūkiu. Faktas yra tai, kad tiek analitinėje, tiek kontinentinėje aplinkoje dedama vis daugiau pastangų, kad atgimtų ontologija kaip būties mokslas, objektų daugio mokslas – kurie nuo percepcijos objektų iki socialinių objektų – sudaro analizuojamą sferą, – tokių objektų, kurie nebūtinai yra subordinuoti gamtos mokslams. Šitaip su ontologijos sugrįžimu tapo įveikta ta padėtis filosofijoje, įsivyravusi pradedant Kantu, kad būtent ontologija nebegali užsiimti objektais, apsiribodama kuklia ir paprasta užduotimi – „grynojo intelekto analitika“, tų objektų pažinimo galimybės sąlygomis.

Tokiame realistinės transformacijos kontekste iškyla ir Ferrario realizmo samprata. Sintetiškai ją būtų galima įvardyti trimis raktiniais žodžiais: Ontologija. Kritika. Iliuminizmas. Jie išreiškia ir tris postmoderno paklydimus, su kuriais Ferraris sieja tam tikrą nutolinimą nuo bet kokio realizmo, arba tą likutį išreiškiančią poziciją, kurią galėtume įvardyti nebent „realizmu“: tai būties-mąstymo paklydimas; nustatymo-priėmimo paklydimas; žinojimo-valdymo paklydimas (Ferraris 2012: 29).

Ontologija reiškia paprasčiausia tai, kad pasaulis turi savo tvarką, savo įstatymus, kuriuos reikia gerbti; jis nėra paklusni kolonija, kurioje vykdoma konceptualių schemų konstruojanti veikla. Postmodernistų klaida ir buvusi ta, kad jie sutapatino būtį su mąstymu, matė tam tikrą jų tandemą. Taip jie, anot Ferrario, supainiojo ontologiją ir epistemologiją – tai, kas yra, ir tai, ką žinome apie tai, kas yra. Ferrario pavyzdys – argumentas už ontologiją – negali nestebinti savo paprastumu. Anot jo, yra aišku, kad *žinojimui*, jog vanduo yra H₂O, man reikia kalbos, schemų

ir kategorijų. Bet kad vanduo *būtų* H₂O, tai yra iš viso nepriklausoma nuo jokio mano žinojimo, jis toks buvo ir anksčiau, iki chemijos atsiradimo, ir liktų toks pat, jeigu net visi išnyktume nuo žemės paviršiaus (Ferraris 2012: 30). Kitaip tariant, esama kažko, kas mums priešinasi, ką galime pavadinti neatkeičiamumu (*inemendabilità*), realybės (realumo) iškilumu (*il carattere saliente del reale*).

Šis realybės bruožas, jos neatkeičiamumas, reiškia faktą, kad tai, kas yra prieš mus, negali būti pataisyta, pakoreguota arba perkeista, transformuota pasinaudojant konceptualių schemų resursais, būtent tuo, ką visiškai skirtingai supranta konstrukcionizmas. Bet tai nėra tik (realybės) riba, tai yra ir resursai.

Būtent tai, anot Ferrario, mums ir leidžia skirti realybės svajonę / sapną ir magijos mokslą. Tad „realizmas“ Ferrario knygoje yra visų pirma ontologinė pozicija.

Su tuo, ką Ferraris vadina raktiniu žodžiu Ontologija, yra susiję ir tai, ką jis vadina kitais dviem raktiniais žodžiais – Kritika ir Iliuminizmu. Pavyzdžiui, realizmas yra kritikos prielaida; o irealizmui yra įprastas nebylus sutikimas, pasaka, kuri pasakojama vaikams, kad šie užmigę. Tad išeitu, kad Ferrario pozicija mus verčia irealistą laikyti tokiu, kuris dėl savo pačių teorijų prigimties negali nustatyti, ar iš tiesų keičia save ir pasaulį, ar tiesiog įsivaizduoja arba sapnuoja darąs kažką panašaus. O štai realistui yra atverta galimybė kritikuoti ir transformuoti dėl to paties banalaus motyvo, kad diagnozė yra terapijos prielaida.

Tačiau nusistatydamas prieš konstrukcionizmą, kuriuo apibūdinamas ir postmodernizmas, Ferraris daro prielaidą, kad konstrukcionisto akimis, realizmas, *naujasis*

realizmas, gali atrodyti kitoks, nei iš tiesų yra. Konstrukcionistui, pavyzdžiui, Kantui arba kokiam nors postmoderno mąstytojui, vienintelis realizmo turinys būtų sutelktas tezėje „realybė egzistuoja“. Ferraris nesutinka su tokiu realizmo traktavimu ir sako, kad toks argumentacinis judesys būtų tapatus judesiui, kad vienintelis idealizmo turinys yra tvirtinimas „egzistuoja idėjos“, vienintelis nihilizmo turinys yra „nieko nėra“ ir pan. Pasak Ferrario, realistas neapsiriboja pasakymu, kad realybė egzistuoja. Jis teigia tezę, kurią neigia konstrukcionistai, tai yra laiko netiesa tai, kad būtis ir mąstymas yra tas pat.

Ferrario „realizmas“ kartais vadinamas (nežinau, kas pirmas taip įvardijo) „kukliuokiu realizmu“ (*realismo modesto*). Kaip jau buvo galima įsitikinti, jis paprasčiausiai daro prielaidą apie kažką, ką vadina realybe, nepriklausomumą nuo mūsų pažinimo instrumentų, tačiau to, ką vadina realybe, nespecifikuoja, arba kartais atrodo, jog realybe vadina tiesiog tai, kas prieinama sveikam protui, pagal kurį ‘realu’ yra tai, ką bendru, tačiau teoriškai neįprasminu požiūriu tokiu/tuo laikome.

Taigi – apie kokią realybę iš tiesų kalba Ferraris? Kokią realybę mato paneigtą savo mokytojo – čia galimo vadinti iredalistu – Gianni Vattimo filosofijoje?

Atsakant į šį klausimą, būtų metas suteikti žodį pačiam Vattimo. Juk jo naujoji knyga *Apie tikrovę* pasirodo neatsitiktinai. Kaip matyti iš pavadinimo, ji yra diskusinis atsakas ne tik Ferrario *naujojo realizmo* pozicijai, *spekulytyviųjų realistų* nuostatoms, bet ir apskritai reakcija į filosofijoje atsinaujinusią *realizmo* „madą“. Vattimo kalba apie realizmo „gundymą“, kuris, kaip bet kuris kitas gundymas, yra kažkas, kas be paliovos

sugrįžta, kas mus persekioja. Taigi, ir pats pasiduodamas tokiam gundymui Vattimo ima kalbėti „apie tikrovę“. Turbūt nieko keista, kad pradeda ne kuo kitu, o ta pačia, jau spėjusia kiek pabosti Nietzsche’s teze „Nėra faktų, tik tai interpretacijos“. Tačiau pabrėžia: „pravartu prisiminti, kad kontekste, kuriame ją parašo (būtent 1886–1887 m.), Nietzsche taip pat priduria, kad ‘jau tai yra interpretacija’ (*Auslegung*)“ (Vattimo 2012: 83). Nepamiršdamas filosofinio konteksto, kuriame ta frazė buvo parašyta, ir kas sąlygojo tam tikrą jo „adresatą“, Vattimo pabrėžia, kad Nietzsche’s atveju nei realybė nėra redukuojama iki subjekto suvokiųjų, nei suvokiantis subjektas neturi tvirtesnio ontologinio statuso negu jo „iliuzinės“ pretenzijos. Taigi, iš esmės nyčišškai žvelgdamas į tikrovę / realybę, Vattimo teigia: „Tai, apie ką kalbama Nietzsche’s, kaip ir Rorty, filosofijoje bei šiuolaikinėje ontologinėje hermeneutikoje, nėra metafizinis pasirinkimas subjektyvizmo naudai prieš objektyvizmą, arba – iredalizmo (idealizmo) naudai prieš realizmą. ‘Interpretacijų žaismas’ visai nėra visuma arbitrariškų judesių, kuriais subjektas sąmoningai arba tiesiog siurrealistiškai pasinerdamas į savo kūrybišką pasąmonę kurtų „realybės“ vaizdinius, kad priešstatytų juos kitiems / kitų <realybės vaizdiniais>. Žaismas taip pat visada yra ir konfliktas...“ (Vattimo 2012: 83–84). Tad tikrovės kaip interpretacijos sampratoje Vattimo akcentuoja konfliktą. Kokia šio konflikto prasmė? Nors interpretacijų konflikto terminas gali asocijuotis su Paulio Ricoeur’o filosofija, Vattimo „konflikto“ sąvokos kilmė ir prasmė daugiau nyčišškai haidegeriška. Kvietimas „objektyviai“ „pamatyti daiktus“ – taip, kaip jie yra patys savyje, – turi tik tokį svorį, kiek tai yra

tezė, supriešinta su kokia nors kita teze, tai yra jeigu tai yra motyvuota interpretacija. „‘Pati’ realybė savaime nekalba“, – sako Vattimo. „Jai reikalingas ruporas – tai yra būtent motyvuoti interpretuotojai, kurie nusprendžia, kaip žemėlapyje reprezentuoti teritoriją, prie kurios turi priėjimą, naudodamiesi senesniais žemėlapiais“ (Vattimo 2012: 95). Taigi, Vattimo reikalauja hermeneutinio „realybės“ atkūrimo.

Ferraris, kaip buvo galima matyti, ilgisi to, ką postmodernistinė hermeneutika „pradangino“ – savaimingos, nuo žmogaus (nuo jo konstruojančio judesio) nepriklausomos realybės. Kad realybės rezistentiškumas, apie kurį kalba Ferraris, išreiškia (ir) sveiko proto nuostatas, beveik akivaizdu. Kitaip tariant, žygis prieš Kantą (ir Vattimo) vykdomas iš realistinių (sveiko proto) pozicijų. Realistinės pozicijos nuolat atsikartoja ir filosofinaime ginče apie pasaulio egzistavimą. Ir tai neturėtų stebinti. Tačiau vis dėlto stebina realizmą ginančių argumentų bei kritikos Kanto atžvilgiu panašumas į Kanto amžininko Jacobi poziciją, skelbiančią nihilizmo diagnozę Fichte’s ir Kanto filosofijai, o jų asmenyje – ir visam vokiečių idealizmui. Jacobi akimis, Fichte yra tikras transcendentalinės filosofijos atstovas, kuris iš žinojimo daro to, kas tikra, pagrindą. Jacobi perspektyvoje pažinti reiškia konstruoti realybę mūsų sąvokomis, kas reiškia jos ištirpdyimą mūsų mąstyme, jos kaip savaime, objektyviai, egzistuojančios tikrovės anuliavimą, padarant iš jos mūsų subjektyvų „kūrinių“. Visa filosofija, ypač transcendentalinė, Fichte’s atvesta iki savo loginės pabaigos, yra ne kas kita kaip „sąvokinis konstravimas“, kuris nieku paverčia visa tai, kas lieka jam išoriška. Jeigu tame glūdi „žinojimas“, skelbia Jacobi, jis

savo asmeninę filosofiją būtų linkęs vadinti „ne-žinojimu“.

Neieškosime penkių ar dešimties panašumų Jacobi ir Ferraris kritikose Kanto ir Fichte’s atžvilgiu. Ta kritika, kaip nesunku pastebėti, beveik sutampa. Geriau nurodysime vieną esminį skirtumą, kuris, manytume, yra pats reikšmingiausias. Iš pirmo žvilgsnio galima manyti, kad visais aptartaisiais atvejais turime reikalą išskirtinai su tam tikra ontologine pozicija, su tam tikru (teoriniu) realybės / tikrovės aprašymu. Taip nesunku išleisti iš akių, kad Jacobi *Laiške Fichte’i*. *Nihilizmas ir tikėjimas* ne tiesiog teigiamas paties Jacobi atstovaujamas realizmas prieš Fichte’s, Kanto transcendentalinį idealizmą, o *skelbiamas* nihilizmas. „Ir taip, mano mielas Fichte, neturėčiau nerimauti, jeigu Jūs ar kas nors kitas norėtų vadinti „chimerizmu“ tą doktriną, kurią aš priešinu idealizmui, kaltindamas jį nihilizmu“ (Jacobi 2001: 59).

Taigi, nihilizmas čia yra tai, kas gali būti kildinama iš diskusijų, inspiruotų Kanto *Grynojo proto kritikos*. Idealizmui priešinant realizmą ir dogmatizmą, terminas nihilizmas imamas vartoti apibūdinant filosofinę operaciją, kuria idealizmas siekia refleksija pašalinti, anuliuoti tikrovę kaip sveiko proto objektą. Idealizmas kaip nihilizmas ir pasireiškia tuo, kad pademonstruoja tikrovę (sveiko proto objektą) esant ne ką kita, kaip tik nematomos ir neišsąmonintos subjekto veiklos produktą.

Taigi, nihilizmas yra dviprasmiškas – jis gali įgyti ir negatyvią, ir pozityvią prasmę – nelygu, kokiomis prielaidomis remiamasi. Transcendentalinio idealizmo perspektyvoje nihilizmas turi bet kokių prielaidų ir bet kokių betarpiškų duotybių pašalinimo, sugriovimo – taigi – pozityvią

prasmę. Sveiko proto nuostatomis paremto realizmo perspektyvoje nihilizmas reiškia / yra skelbiamas kaip akivaizdybių ir sveikam protui atsiveriančio tikrumo sugriovimą / as, įvykdomą / as idealistiniu spekuliatyviu judesiu.

Tačiau Ferraris, teigdamas savąjį „naująjį realizmą“, prisistato ne kaip nihilizmo skelbėjas, o kaip ontologinės pozicijos sergėtojas. Jis neturi tiek naivumo, kad (dar kartą drauge su Jacobi) paskelbtų esant nihilistinę Kanto ar Fichte's filosofiją. Nebėra prasmės tiesiogiai vadinti (skelbti) esant nihilistinę ir postmoderno (pirmiausia Vattimo) filosofiją, nes ši pati apsiskelbia esanti tokia, vadindama nihilizmą paskutiniu mąstymo šansu. Tačiau savo ontologinę – realistinę poziciją Ferraris pateikia kaip išgijimo nuo nihilizmo strategiją, nihilizmą sutapatindamas ne su skelbimu, nežvelgdamas jo performatyvumo, o siedamas su tam tikru realybės aprašymu.

Tad ar ne laikas paklausti apie paties Ferrario filosofijos nihilizmą? Jeigu, kaip minėjome, atspirties tašku laikysime, kad nihilizmas gali turėti ir bet kokių betarpiškų duotybių pašalinimo, sveiko proto formuojamų nuostatų pašalinimo prasmę – pozityvią prasmę, tai tokios nihilizmo

„sampratos“ požiūriu Ferrario nihilizmas bus „išvirkščias“, negatyvus. Išgijimo nuo nihilizmo strategija, paradoksaliai tariant, pati yra nihilistinė. Kovodama prieš Kanto filosofiją, ji neįvertina svarbios jo pamokos – *Realität* ir *Wirklichkeit* / *Realybės* ir *Tikrovės* skirtumo įžvalgos. Todėl vietoje prieigos prie *Tikrovės* siūlo mums neišklusti iš *Realybės* kelio. Tačiau ar taip mįslingas žodis *realizmas* netampa „realizmu“ – tuo, su kuo ir pats Ferraris tapatina nihilizmo išplitimą?

Tačiau, ko gero, viskas yra kur kas paprasčiau. Kadangi itališkuose dienraščiuose sekiau (italų dienraščiuose dar vis galima pasiskaityti filosofinių teorinių diskusijų) Ferrariui ir Vattimo ginčą realizmo klausimu, galiausiai susiformavo kažkas panašaus į išvadą. Tam padėjo ir Francos d'Agostini įžvalgos. Bandydama suprasti, kas vyksta tos diskusijos lauke, ji kandžiai pastebi, kad ir Ferrario, ir Vattimo nerūpi nei realybė / tikrovė, nei tiesa. Jiems rūpi, ką šiandien dar galėtų veikti filosofija. Sekdami pačiu Ferrariu, galėtume tai vadinti (savi)reklama ar įvardyti dalyvavimu filosofiniame *reality show*. Tad bent jau šiuo požiūriu Ferrariškas realizmas ir yra tikrasis „realizmas“ arba nihilizmas.

LITERATŪRA

Brassier, R., 2010. *Nihil Unbound. Enlightenment and Extinction*. Palgrave Macmillan.

Chiurazzi, G., 2010. *Realtà dell'ermeneutica*. (Pranešimo rankraštis).

Chiurazzi, G., 2011. *L'esperienza della verità*. Milano–Udine: Mimesis-Morphé, n. 8.

Derrida, J., 2009. *Spettri di Marx*. Milano: Raffaello Cortina Editore.

Ferraris, M., 1998. Non ci sono i gatti, solo interpretazioni. In *Diritto, giustizia e interpretazione*

(a cura di Jacques Derrida e Gianni Vattimo). Roma–Bari: Laterza.

Ferraris, M., 2005. *Goodby Kant! Cosa resta oggi della “Critica della ragion pura”*. Milano: Bompiani.

Ferraris, M., 2006. *Tracce. Nichilismo moderno postmoderno. Seguito d ail postmoderno vent'anni dopo*. Milano: Mimesis.

Ferraris, M., 2008. *Il tunell delle multe. Ontologia degli oggetti quotidiani*. Torino: Einaudi.

Ferraris, M., 2010. *Ricostruire la decostruzione. Cinque saggi a partire da Jacques Derrida*. Milano: Bompiani.

Ferraris, M., 2012. *Manifesto del nuovo realismo*. Roma–Bari: Laterza.

Harman, G., 2009. *Towards speculative realism*. Washington–Winchester: Zero Books.

Ivaldo, M., 2003. *Introduzione a Jacobi*. Roma–Bari: Laterza.

Jacobi, F. H., 2001. *Fede e nichilismo. Lettera a Fichte*. Brescia: Morcelliana.

Kantas, I., 1996. *Grynojo proto kritika*. Vilnius: Mintis.

Laruelle, F., 1996. *Principes de la non-philosophie*. Paris: PUF.

Laruelle, F., 2003. What Can Non-Philosophy Do? *Angelaki: Journal of Theoretical Humanities* 8 (2): 169–190.

Meillassoux, Q., 2008. *After Finitude. An Essay on the Necessity of Contingency*. London: Continuum.

Nietzsche, F., 1991. *Anapus gėrio ir blogio*. Vertė E. Nekrašas. In *Rinkiniai raštai*. Vilnius: Mintis, p. 315–496.

Nietzsche, F., 1991. *Stabų saulėlydis*. Vertė A. Šliogeris. In *Rinkiniai raštai*. Vilnius: Mintis, p. 497–585.

Putnam, H., 1981. *Reason, truth and history*. Cambridge: Cambridge University Press.

Rorty, R., 1991. Philosophy as a Kind of Writing: An Essay on Derrida. In *Consequences of Pragmatism*. Minneapolis: University of Minnesota Press, p. 90–109.

Rorty, R., Engel, P., 2007. *A cosa serve la verità?* Bologna: Il Mulino.

Tarski, A., 1944. The semantic conception of truth and the foundations of semantics. In *Philosophy and Phenomenological Research* 4: 341–375.

Vattimo, G., 1985. *La fine della modernità*. Milano: Garzanti.

Vattimo, G., 1994. *Oltre l'interpretazione*. Roma–Bari: Laterza.

Vattimo, G., 2007. *Opere complete. I. Ermeneutica, tomo I*. Roma: Meletemi.

Vattimo, G., 2012. *Della realtà*. Milano: Garzanti.

NIHILISM AND THE NEW REALISMS

Rita Šerpytytė

S u m m a r y

The article deals with the controversy ‘concerning reality’ – an ongoing and constantly updated discussion in the contemporary philosophy. The analysis stems from the premises proposed by Maurizio Ferraris – one of the most prominent initiators and representatives of the so-called ‘new realism’. The roots of Maurizio Ferraris’s inclination to ‘realism’ can be recognized in his specific interpretation of Nietzsche’s phrase “There are no facts, only interpretations”. The article reveals that there is a link between this revised phrase and Ferraris’s criticism of modern and postmodern philosophy as well as the concept of reality represented by ‘new realism’. The relationship between modernism and postmodernism, the post-

modern ‘loss’ of reality, expressed as a ‘virgolettazione della realtà’ (i.e. putting the reality into commas) is discussed from the perspective of new realism. The question is what do these commas mean for reality? Or one could ask together with Gianni Vattimo: “Who would need the truth without commas, and whom would this truth serve?” In fact, Vattimo’s ontological hermeneutic and the concept of reality intertwined with interpretation appears as an alternative to Ferraris’s position. Finally, the article discloses the affinity of Ferraris’s concept with the Jacobi’s commonsense take on reality and its relation to nihilism.

Key words: reality, interpretation, postmodernism, putting into commas, nihilism.

Įteikta 2012 08 02